

תגובה: על "על עוצמה ואדמה: משטר המקרקעין הישראלי"

יוסי לוס

המכון להיסטוריה ולפילוסופיה של המדעים והרעיונות ע"ש כהן, אוניברסיטת תל-אביב

קראתי את מאמרם המרתק של יפתחאל וקידר (תיאוריה וביקורת 16: 67–100). המחברים מציעים את מודל המשטר האתנוקרטני להבנת החברה הישראלית הסקטוריאלית ולהשוואה עם חברות אחרות. המודל מיושם על מקרה המבחן של השליטה, השימוש והבעלות על הקרקעות בארץ-ישראל/פלסטין. אלה מתבררים כפונקציה ישירה של כוח צבאי, משטרתי, משפטי, מוסדי ופוליטי שהיה בידי קבוצת "המייסדים". המאמר מביא ידע עובדתי חשוב ומרהים, החושף מנגנונים סמויים או מעומעמים הנשלטים במישרין בידי בעלי אינטרסים. המציאות העולה מן המאמר היא כה מעוותת עד שלעתים נדמה שאחרי החוקרים מהאקדמיה, היועץ המשפטי לממשלה ומבקר המדינה, הגיע זמנם של חוקרי המשטרה.

המחברים מצהירים שניתוחם "נסמך בעיקר על המסגרת התיאורטית פורצת הדרך של גראמשי... כוחה של ההגמוניה מבוסס על 'יישורה' של מציאות מעוותת, הפועלת למעשה לרווחתם של סקטורים ספציפיים, אך מיוצגת כמקדמת את האומה כולה" (שם, 70). אין הם מסתפקים בביקורת האידיאולוגיה וטוענים גם ש"הסתירות הנובעות מהעיוותים הבלתי נמנעים של 'המומנט ההגמוני' עשויות ליצור פוליטיקה חדשה ואנטי הגמונית וכך לערער את המבנה השלטוני" (שם, 71).

ואז, לפתע, בשלב די מתקדם של קריאת הטקסט הביקורתי, מזנקים על הקורא, באופן לא ברור, שיירים של אותה אידיאולוגיה עצמה, שהמאמר יוצא נגדה. בעמ' 83 מופיע הסימון הבעייתי להבחנת המיעוט החקלאי היהודי, האשכנזי בעיקרו, ששלט ושולט במקדי הכוח לפני 1948 ואחריה וכיוון את חלוקת הקרקעות לטובתו, על חשבון כל השאר ובשם האומה — ההתיישבות העובדת. כינוי זה מופיע עשר פעמים נוספות. לעתים הוא מכונה "המגזר ההתיישבותי" ולעתים בשמות ניטראליים יותר. משום שהמחברים מסווגים את החברה הישראלית

כ"חברת מתיישבים", כלומר הן "המייסדים" והן "המהגרים" הם בפועל מהגרים מתיישבים, לא ברור כיצד חלק קטן ממנה הופך בטקסט שלהם ל"מגזר ההתיישבותי". המשמעות הנובעת מכינוי זה היא שהמיעוט "המייסד" היה יותר מתיישב מכל השאר. אלא שיש לשאול, למי זה חשוב? האומנם הם כאלה? באיזה מובן? כיצד מודדים? "ההתיישבות העובדת" הוא כינוי בוטה במיוחד שכן הוא רומז לכך שאותו מיעוט, לא זו בלבד שהתיישב יותר, אלא גם עבד יותר. הבעיה המרכזית בכך אינה ניסוח לא תקין פוליטית.

ראשית, כינוי זה מסתיר ומעוות נתחים גדולים מן המציאות.¹ לאחר שהמזרחים מילאו תפקיד מרכזי והכרחי בבנייה, בתיעוש ובמודרניזציה של ישראל משנות החמישים והאשכנזים עברו במספרים גדולים לעמדות של ניהול ושירות ציבורי, עבר חלקית תפקיד הפרולטריון, לאחר מלחמת 1967, לפלסטינים מהשטחים, ולאחר מלחמת המפרץ נוספו גם מהגרי העבודה הלא-יהודים. שנית, אותם הסתרה ועיוות הם מרכיבים הכרחיים בנימוקים האידיאולוגיים העומדים בבסיס תביעת הבעלות על הקרקע של המחזיקים היהודים בה, אשר נגדם המאמר יוצא. שלישית, לשני הכינויים הנ"ל יש משמעות נלווית חיובית אך ורק בתוך שיח ציוני אידיאולוגי. הפלסטיני, שאדמתו מזה מאות שנים הופקעה באופן "חוקי", לא יתרשם כל כך מהיות הנהנים מפירות אדמתו "מתיישבים עובדים". המאמר מבקר שיח זה בשם העקרונות של שוויון אנושי ולא שוויון ליהודים בלבד, לכן הימצאותם של שרידי השיח האידיאולוגי של "היישוב החדש" תמוהים.

פעם אחת בלבד אפשר למצוא במאמר ביקורת מפורשת על הכינוי הנידון. בכותרת לתת-פרק במאמר (שם, 85), "ההתיישבות העובדת" מתוארת כאחת שהפכה ל"התיישבות אובדת", שכן חבריה הפכו מיצרנים תקלאיים לסוחרים נדל"ן. הבעיה בביקורת זו היא שאין היא יכולה להיתפס ככזו אלא במסגרת שיח "מייסדים" אידיאולוגי, המבכה את מצבה העכשווי של ההתיישבות העובדת מתוך ערגה לעבר החלוצי-יצרני. שיח זה אינו תופס את המושג "ההתיישבות העובדת" כמושג אידיאולוגי, מעוות, מסתיר, מצדיק ומקבע אי-שוויון, אלא כמושג המייצג מציאות אובייקטיבית וניטרלית.

לסיכום, אין מדובר אלא בשיירי אידיאולוגיה, אבל כאלה הגורעים מעוצמת הביקורת, מהאוניברסליות שלה ולכן מחשיבותה.

¹ סבירסקי, שלמה, 1981. לא נחשלים אלא מנוחשלים, מחברות למחקר ולביקורת, חיפה, עמ' 12–56.

תיקון טעות: בגיליון 16, בראיון של ג'ונתן רותרפורד עם אולריך בק, עמ' 249, יש להוסיף:
© כל הזכויות שמורות לג'ונתן רותרפורד. גירסה מקוצרת של הראיון הופיעה בכתב העת *New Times* ב־1999.
הגירסה המלאה תופיע בספר *The Art of Life* (ed. Rutherford) Lawrence and Wishhart, 2000.
רותרפורד כתב כמה ספרים, האחרון שבהם *I am No Longer Myself Without You* (Lawrence and Wishhart, 1999).

